

9.3. Інформаційний механізм управління природокористуванням

Екологічне інформаційне забезпечення — це урегульована екологічним законодавством діяльність спеціально уповноважених органів щодо подання, збору, узагальнення і обнародування відомостей про екологічну, в тому числі радіаційну обстановку та стан захворюваності населення.

На рис. 9.7 наведена структура інформаційного механізму управління природокористуванням.

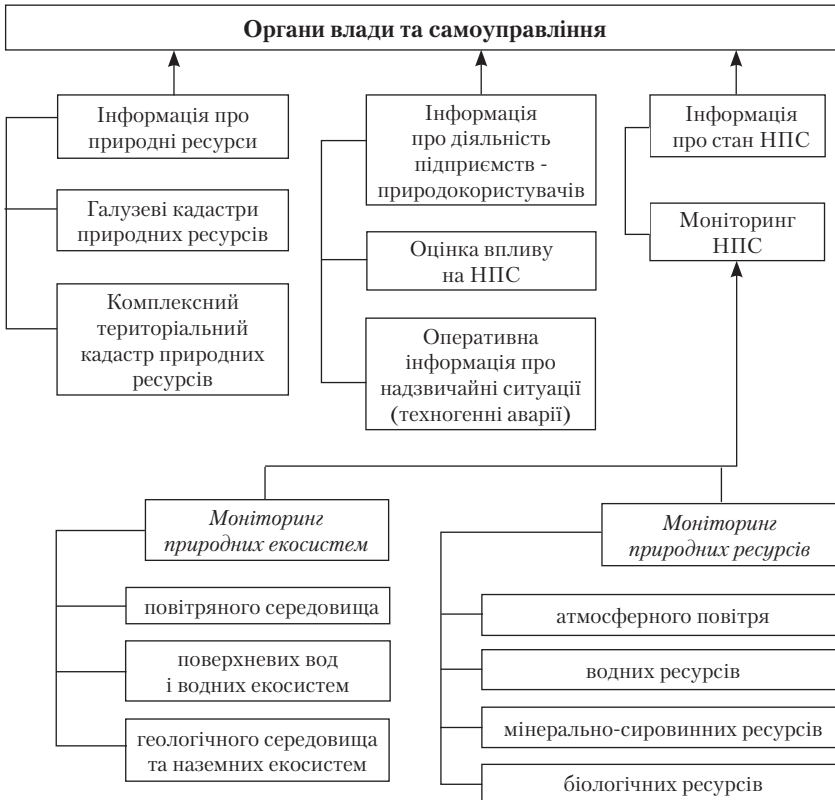

Рис. 9.7. Структура інформаційного механізму управління природокористуванням

Головним інструментом забезпечення реалізації інформаційного механізму управління природокористуванням є державний економічний моніторинг.

Державний економічний моніторинг — це система спостережень, збирання, обробки, передачі, збереження та аналізу інформації про стан НПС, прогнозування його змін та розробка науково обґрунтованих рекомендацій для винесення управлінських рішень. Може бути загальним, оперативним, фоновим і здійснюватися за такими рівнями:

- 1) *локальним* — на території окремих об'єктів (підприємств), міст, на ділянках ландшафтів;
- 2) *регіональним* — у межах адміністративно-територіальних одиниць, на територіях економічних і природних регіонів;
- 3) *національним* — на території країни в цілому;
- 4) *глобальним* — в цілому за біосферою Землі; попередження про виникнення екстремальних ситуацій.

Існує кілька систем моніторингу, їх класифікація наведена в таблиці. Однією з функцій системи моніторингу є прогнозування перспектив розвитку зміни стану НПС та забезпечення екологічної безпеки (екологічне прогнозування).

Класифікація систем моніторингу

Принципи класифікації	Існуючі або розроблювані системи (підсистеми) моніторингу
1	2
Універсальні системи	Глобальний моніторинг (базовий, регіональний, імпактний рівні), включаючи фоновий і палеомоніторинг. Національний моніторинг (Загальнодержавна служба спостережень і контролю за рівнем забруднення НПС). Міжнародний моніторинг (моніторинг транскордонного переносу забруднюючих речовин)
Реакція основних складових біосфери	Геофізичний моніторинг. Біологічний моніторинг (включаючи генетичний). Екологічний моніторинг (включаючи зазначені вище системи)
Різні середовища	Моніторинг антропогенних змін (включаючи забруднення і реакцію на нього) в атмосфері, гідросфері, ґрунті, криосфері, біоті

1	2
Чинники і джерела впливу	Моніторинг джерел забруднень. Інградієнтний моніторинг (окремих забруднюючих речовин, радіоактивних випромінювань, шумів та ін.)
Гострота і глобальність проблеми	Моніторинг океану, моніторинг озоносфери
Методи спостережень	Моніторинг за фізичними, хімічними і біологічними показниками. Супутниковий моніторинг (дистанційні методи)
Системний підхід	Медико-біологічний (стан здоров'я), екологічний, кліматичний, біоекологічний, геоекологічний, біосферний

Екологічне прогнозування (планування) — цілеспрямована діяльність спеціально уповноважених органів, установ і організацій, спрямована на розробку прогнозних показників зміни стану навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. Його види й характеристика наведені на рис. 9.8.

До основних організацій, які безпосередньо приймають участь у проведенні екологічного моніторингу, належать:

- Мінекобезпеки України;
- Національне космічне агентство України (НКАУ);
- Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ України) — вибіркові спостереження;
- Міністерство сільського господарства та продовольства України (Мінсільгосппрод України);
- Міністерство лісового господарства України (Мінлісгосп України);
- Державний комітет України з гідрометеорології (Держкомгідромет України);
- Державний комітет України з водного господарства (Держводгосп України);
- Державний комітет України з геології і використання надр (Держкомгеології України);
- Державний комітет України з земельних ресурсів (Держкомзем України);
- Державний Комітет України з житлово-комунального господарства (Держжитлокомунгосп України).

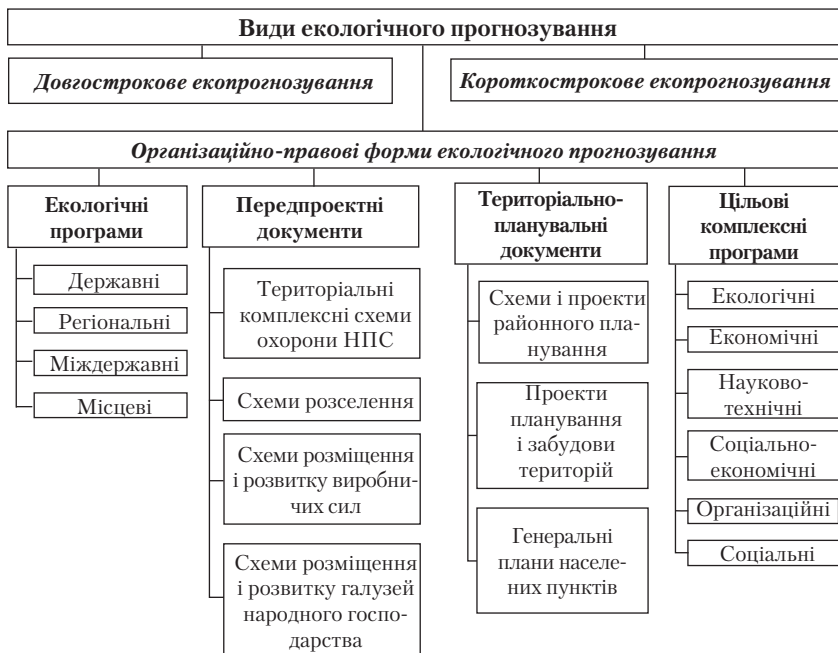

Рис. 9.8. Характеристика екологічного прогнозування

Дані наявного моніторингу фіксує статистична звітність про охорону компонентів біосфери: $\Phi 2_{\text{тп-пов.}}$, $\Phi 2_{\text{тп-вод-госп.}}$, $\Phi 4_{\text{ос}}$, $\Phi 12$, $\Phi 22$ та ін.

9.4. Економічні методи управління, регулювання раціонального природокористування та охорони НПС

Ці методи прописані в екологічному законодавстві, зокрема в Законі України “Про охорону навколишнього природного середовища”.

Економіко-правовий механізм в галузі екології — система економіко-правових засобів, які застосовуються в регулюванні еколого-економічних правовідносин, спрямованих на досягнення мети і завдань екологічної політики держави.

Основними вимогами запровадження економіко-правового механізму в галузі екології є:

1. Застосування економічних важелів при здійсненні будь-якої діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів чи спроможної впливати на стан навколишнього природного середовища і здоров'я людей.
2. Визначення джерел фінансування системи екологічних заходів.
3. Встановлення нормативів плати і розмірів платежів на основі лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів та інших шкідливих впливів.
4. Надання пільг фізичним і юридичним особам при запровадженні та здійсненні системи екологічних заходів.
5. Визначення економічної оцінки шкоди, заподіяної порушенням екологічного законодавства та її відшкодування винними особами.

На рис. 9.9 охарактеризована система економіко-правових засобів щодо фінансування в галузі НПС.

Метою фінансування є:

- здійснення природоохоронних заходів;
- здійснення ефективного ресурсокористування;
- здійснення заходів щодо охорони здоров'я населення від збільшення впливу забрудненого навколишнього природного середовища.

Систему екологічного фінансування наведено на рис. 9.9.

До основних напрямів використання коштів належать: розробка загальнодержавних, регіональних екологічних програм; розробка екологічних стандартів, нормативів, методик, юридичних документів; виконання науково-дослідних робіт, дослідно-конструкторських, проектних розробок зі створення ресурсоохоронних і природоохоронних технологій, техніки, приладів контролю; здійснення профілактичних робіт зі зниження забруднення навколишнього природного середовища; оснащення природоохоронних організацій приладами, устаткуванням, транспортними засобами; проведення конференцій, семінарів, забезпечення посібниками тощо; залучення експертів для проведення державних екологічних експертиз; організації моніторингу; створення систем і банків екологічної інформації; проведення заходів у випадках надзвичайних екологічних ситуацій; здійснення заходів по охороні територій і об'єктів природно-заповідного

Система економіко-правових засобів — сукупність економічно зумовлених платежів, стягнень, розрахунків, виплат, спрямованих на формування бюджетного і позабюджетного фінансування заходів щодо забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища і ефективного використання природних ресурсів

Рис. 9.9. Характеристика системи економіко-правових засобів щодо фінансування в галузі НПС

фонду; міжнародне співробітництво в галузі екології; поліпшення умов праці і побуту спеціалістів та їх екіпіровки; стимулювання фізичних і юридичних осіб у разі здійснення ними екологічної діяльності.

Правові форми платежів у галузі екології, форми нормативів плати, характеристика розмірів платежів та розподіл платежів за забруднення НПС наведені на рис. 9.10–9.14.

В Україні здійснюється стимулювання раціонального використання природних ресурсів та охорони НПС згідно зі ст. 48 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”.

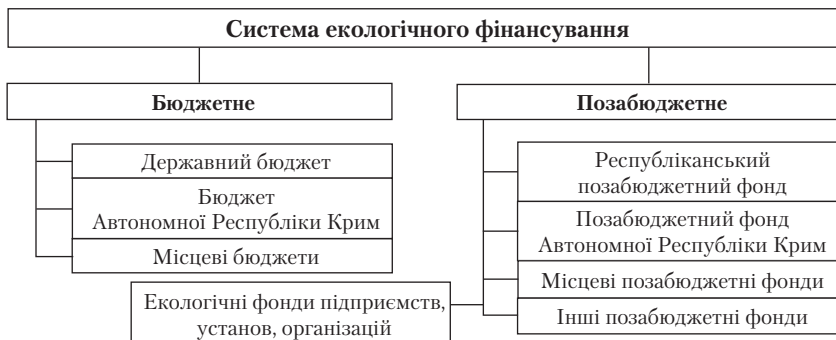

Рис. 9.10. Система екологічного фінансування

Рис. 9.11. Правові форми платежів у галузі екології

Рис. 9.12. Форми нормативів плати в галузі екології

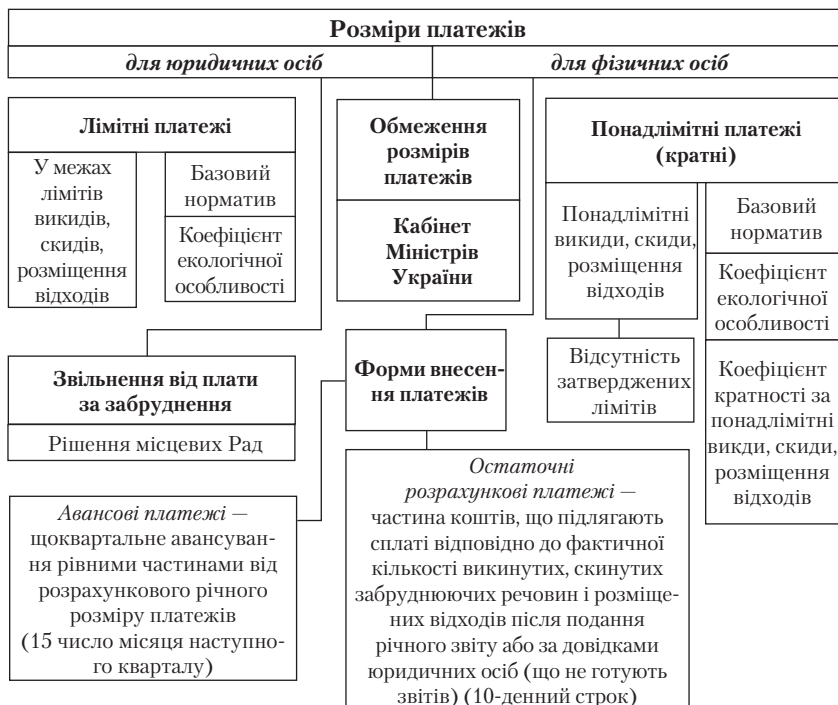

Рис. 9.13. Характеристика розмірів платежів

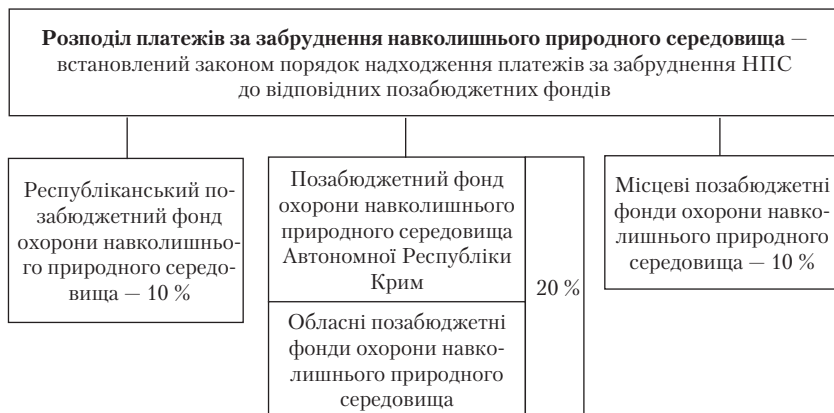

Рис. 9.14. Розподіл платежів за забруднення НПС

Економіко-правовим стимулюванням екологічної діяльності є встановлені чинним законодавством пільги, переваги, компенсації та інші економічні форми заохочення, спрямовані на ініціативне здійснення юридичними і фізичними особами заходів щодо ефективного використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки.

В нашій державі згідно зі ст. 49 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” здійснюється добровільне і обов’язкове державне та інші види страхування громадян та їхнього майна, майна доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення НПС та погіршення якості природних ресурсів. Порядок екострахування встановлюється законодавством України.

Висновки

1. Мета управління природокористуванням — забезпечити екологічно безпечний та стійкий (збалансований) розвиток.
2. Системи управління природокористуванням залежать від поставленої мети, від характеристик конкретної території (регіону), що впливає на специфіку природокористування та потребує регіоналізації систем управління; від методів управління, вибір яких визначається на підставі інформаційного та нормативно-правового забезпечення.

3. Механізм господарювання у сфері природокористування та охорони НПС — це система заходів з управління, екологічного законодавства та економічного стимулювання, спрямована на раціональне природокористування.

4. Управління природокористуванням розуміє управління не екологією або природними процесами, а діяльністю людей, яка включена у природні системи визначених територій.

Термінологія

Система управління природокористуванням; моніторинг; екологічне законодавство; стандарти якості НПС та стандарти впливу на НПС; технологічні стандарти; стандарти якості продукції; прямі заборони або обмеження; дозволи і ліцензії; екологічні сертифікати; екологічна експертиза та екологічний контроль; економіко-правове стимулювання екологічної діяльності.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте систему управління природокористуванням та її основні важелі управління.
2. Які види і рівні державного екологічного моніторингу запроваджені в Україні?
3. Скластифікуйте системи моніторингу довкілля.
4. У чому полягає мета, завдання, сутність екологічного законодавства України?
5. Які нормативно-правові акти регламентують механізм управління природокористуванням в Україні?
6. Які види еколого-правової відповідальності регламентовані екологічним законодавством України?
7. Які методи управління включає адміністративний механізм природокористування?
8. У чому полягає сутність, мета і завдання екологічної експертизи?
9. Охарактеризуйте види екологічної експертизи, що регламентовані в екологічному законодавстві України.
10. Які основні принципи проведення екологічної експертизи?
11. У чому полягає мета і завдання екологічного контролю?
12. Охарактеризуйте методи екологічного контролю згідно з екологічним законодавством України.

13. Як структурно можна представити інформаційний механізм управління природокористуванням?
14. Що є державним екологічним моніторингом?
15. Скластифікуйте системи екологічного моніторингу. Наведіть приклади.
16. Які основні організації приймають участь у проведенні екологічного моніторингу?
17. У чому полягає сутність економіко-правового механізму в галузі екології?
18. Які основні вимоги висуваються для реалізації економіко-правового механізму управління природокористуванням?
19. Охарактеризуйте системи економіко-правових засобів щодо фінансування в галузі охорони довкілля та природокористування.
20. Як виглядає система екологічного фінансування в Україні?
21. Які правові форми платежів у галузі екології застосовуються на сучасному етапі розвитку природокористування?
22. Охарактеризуйте економіко-правове стимулювання екологічної діяльності в Україні.
23. Як структурно виглядає регіональний план розвитку природокористування?

Література [3; 4; 7; 25; 31; 33; 34; 42; 48; 55; 61; 80; 81; 91–93; 103; 107]

Тема 10. Визначення збитків від забруднення навколишнього природного середовища та ефективність екологічних заходів

1. Поняття про екологічні витрати, екстерналії та асиміляційний потенціал.
2. Види збитків від забруднення довкілля та їх визначення.
3. Економічна та соціальна ефективність здійснення природоохоронних заходів.

10.1. Поняття про екологічні витрати, екстерналії та асиміляційний потенціал

Екологічні витрати — це природоохоронні витрати, які являють собою суспільно необхідні витрати на підтримання якості навколишнього середовища, здійснення будь-яких видів і форм господарської